

Trösterová, Zdeňka

[Gallo, J. Vyjadrovanie kategórie neurčitosti v ruštině a slovenčině]

Opera Slavica. 2009, vol. 19, iss. 2, pp. 53-56

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117045>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Přínosný je i příspěvek N. Prošinové Поэтика Зинаиды Гиппиус: мифологема ведьмы в культуре серебряного века, stejně jako stať J. Kubiniové Элементы антиутопии в романе Татьяны Толстой «Кысь».

Metodický oddíl zahajuje stať pro recenzovaný časopis příznačná, Диалог методиста и культуролога о наболевшем в педагогической русистике autorů A. Berdičevského a E. Kollárové, prezentující záměrně různé přístupy k motivaci volby ruštiny jako cizího jazyka. V souladu se známou tezí, že „pravda se rodí ve sporu“, zastává každý z autorů odlišný názor, a i když musíme souhlasit s argumenty A. Berdičevského o praktické užitečnosti znalosti ruštiny v současném světě, postoj E. Kollárové je nám nejen osobně bližší, ale v návaznosti na úvodní stať Je. I. Passova o vzdělání jako prostředku duchovního rozvoje národa je snad i zdůvodněnější. Ruská kultura je prezentována jako fenomén vyvažující protiklad ve vztahu ke kultuře západního světa. Její možnosti v procesu rozvoje osobnosti mladého člověka jsou ukázány i v příloze k staťi z pera E. Kollárové o jedné z možných podob maturitní zkoušky z ruštiny. Ta má být podle autorky založena na předpokladu chápání symbiózy různých druhů umění a schopnosti uchopit a vstřebat je studenty jako nedílnou součást učení se ruštině v průběhu celého studia.

L. A. Sugaj v kulturologickém oddílu ukazuje, že není od věci zabývat se ruskými dnes už méně známými klasiky v příspěvku Дар как наказание в культурфилософских воззрениях В. Ф. Одоевского. Časopis však obsahuje i řadu dalších zajímavých a pro rusisty užitečných staťi, recenzí a informací. Dávají příležitost poznat, čím žije slovenská rusistika, která v této nové publikaci ARSu umožňuje obsáhnout širší diapazon jak problémů, tak autorů, jež spojuje to, že vracejí ruštině její náležité místo mezi cizími jazyky vyučovanými „v centru Evropy“.

Zdeňka Trösterová

Gallo, J.: Vyjadrovanie kategórie neurčitosti v ruštině a slovenčine. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Nitra 2008, 184 s., ISBN 978-80-8094-320-2

Kategorie neurčitosti jako kognitivní koncept i lingvistický pojem patří k těm okruhům lingvistické problematiky, které jsou – alespoň na první pohled – důkladně zmapovány a neunikly pozornosti lingvistů starší ani mladší generace. Tato kategorie je rovněž předmětem zájmu ve všech vědeckých gramatikách i v učebnicích cizích jazyků, ruštinu nevyjímaje, protože v jejím vyjadřování jsou mezi jazyky dosti zásadní rozdíly, a to i mezi jazyky tak blízce příbuznými, jako jsou ruština, slovenština a čeština. Toho všeho si je vědom autor výše jmenované monografie, a přesto ve své knize prokázal, že se na problematiku lze podívat nově vcelku i v detailech, že jiný úhel pohledu může vést k položení dosud neprozkoumaných otázek i jejich nezvyklému řešení.

J. Gallo, který zkoumá kategorii neurčitosti v porovnávacím plánu rusko-slovenském, upozorňuje již v úvodu, že zvláštnost této kategorie v obou jmenovaných jazycích tkví v tom, že se plně negramatikalizovala, a proto se na jejím vyjádření podílejí prostředky různých jazykových rovin i prostředky kontextové. Zdůrazňuje – v souladu se současným antropocentrickým zaměřením moderní jazykovědy, že „kategória určitosti/neurčitosti je

výsledek vedomia človeka, výsledek práce jeho myslenia pri poznávaní javov skutočnosti“ (s. 11). Jako kategorie je kategorie určitosti/neurčitosti typická pro všechny jazyky světa a patří tedy k jazykovým univerzáliím, ale způsob její reflexe v různých jazycích je různý a zásadně se všechny jazyky světa z tohoto hlediska dělí na dvě skupiny: ty, v kterých se vyžaduje povinné formální vyjádření těchto významů (jazyky s existencí členů) a ty, kde takovýto jeden formální ukazatel v jazykovém systému chybí a podle potřeby je nahrazen ukazateli jiného řádu. K této druhé skupině patří i ruština i slovenština (a pochopitelně i čeština, která je u autora místy rovněž uváděna pro konfrontaci daného jevu v rámci těchto tří blízce příbuzných jazyků).

Pole neurčitosti může být podle autora vyjádřeno následujícími způsoby: lexikálním, lexikálně-syntaktickým, lexikálně-sémantickým, syntaktickým a kontextově-syntaktickým – přičemž zdůrazňuje, že předmětem jeho zájmu jsou první, třetí, čtvrtý a pátý způsob. Tomu odpovídají i jednotlivé kapitoly práce, s podtituly: 1. Vyjadrovanie kategórie neurčitosti neurčitými zámenami a příslovkami; 2. Kategória neurčitosti a slová s významom neurčitého množstva v ruštine a slovenčine; 3. Kategória neurčitosti a aktuálne členenie vety. Slovosled a vetný doraz ako prostriedky vyjadrovania kategórie určitosti/neurčitosti subjektu; 4. Vety s neurčitým podmetom ako vyjadrenie kategórie neurčitosti; Vety so všeobecným podmetom ako vyjadrenie významu neurčitosti/všeobecnosti v ruštine a slovenčine; Iné konštrukcie na vyjadrenie neurčito-všeobecného významu. Kromě těchto čtyř základních kapitol kniha obsahuje úvod, závěr, ruské a anglické résumé, seznam bibliografických odkazů a seznam pramenů. Poslední velmi bohatý, z ruské klasické literatury i současné beletrie, ruského tisku a slovenských i českých překladů i původní literatury. Tam, kde autor nemá doloženou oficiální verzi překladu (při její existenci vždy uvádí překladatele), navrhuje vlastní překlad, což je rovněž uvedeno. Relativně často se pracuje i s příklady z *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy, II, Skladba*, autorů J. Bauera, R. Mrázka a S. Žaží z roku 1960, což je pro nás české rusisty o to potěšitelnější, že si znovu uvědomujeme, na jak vysoké vědecké úrovni byl již počátkem druhé poloviny minulého století vědecký popis ruštiny, reprezentovaný třemi brněnskými syntaktiky. Jejich dílo má tak nadčasovou platnost a díky J. Gallovi, že nám to připomněl. Současně pracuje i s publikací o skladbě češtiny autorů M. Grepla a P. Karlíka a *Mluvnici češtiny III* F. Daneše, Z. Hlavsy a M. Grepla a díly dalších českých lingvistů, o slovenských publikacích nemluvě. Jinak je seznámen i s množstvím disertací, souvisejících s danou problematikou, a to i značně specifických, např. Čžan Siao Min, *Функционирование местоимений в современной русской устной научной речи*, АКД, Moskva 1997.

I v první kapitole, věnované lexikálnímu způsobu vyjadřování kategorie neurčitosti, tj. neurčitým zámenům a příslovcím, najdeme přes zdánlivou vědeckou vyčerpanost tématu nové postřehy a upřesnění dosud známých faktů. Při jejím čtení si také uvědomíme, že i čeština a slovenština se v této oblasti mnohde liší víc, než jsme ochotni předpokládat. Autor rozlišuje tři druhy neurčitosti: 1. neurčitost, podmíněnou pozicí mluvčího, který záměrně nekonkretizuje předmět rozhovoru; 2. neurčitost, podmíněnou neúplnou informovaností mluvčího (zde bych ovšem měla připomínku ke stylizaci, která u autora zní: „neurčitost“, která je podmíněná úplnou neinformovaností hovoríaceho“, viz s. 36); 3. neurčitost, podmíněnou nemožností konkretizovat osobu, předmět, jev, fakt, událost (a tato nemožnost je dále specifikována). Tak např. u první skupiny se jako zdroj neurčitosti uvádí záměr mluvčího vyjádřit pohrdivý význam, ale také tajemnost, emocionální zabarvení, především u částice *кое-*. Všechny uvedené příklady jsou však v tomto případě z Gogola,

a přiznávám, že kdyby nebylo širšího kontextu, který už sám navozuje trochu přehlíživý význam, v některých z nich bych u uvedené částice pohrdavost neidentifikovala: *Но прежде нежели мы скажем, кто таков был поручик Пирогов, не мешаю кое-что рассказать о том обществе, к которому принадлежал Пирогов*. Autor upozorňuje i na chyby, kterých se dopouštějí cizinci, začínající aktivně užívat částice *кое-*. Uvádí proto, že je třeba metodicky zdůraznit její vztaženost k několika osobám nebo předmětům. Naproti tomu tam, kde jde o jednu osobu nebo předmět, nabývá významu neurčitosti číslovka *один*: *Я хочу с тобой посоветоваться относительно одного дела*. To je ve slovenštině i češtině obdobné. – K neurčitým zájmenům bych ještě na okraj poznamenala jednu svou zkušenost vysokoškolského vyučujícího: pracují-li mluvnické ruštiny pro Čechy s protikladem *někdo – kdosi* a na jeho základě chtějí pomoci rozlišit užívání ruských částic *-то* a *-нибудь*, musím konstatovat, že současná mladá generace již české tvary typu *kdosi, cosi* prakticky vlastně neužívá, a proto jí tato pomůcka nic neřekne.

K lexikálně-sémantickému způsobu vyjadřování kategorie neurčitosti řadí autor nejen neurčité číslovky, ale i slova s významem „souhrnnosti“, někdy knižního zabarvení (*бездна, океан*), ale jindy hovorová a emocionálně zabarvená. Jejich okruh se stále rozšiřuje, zvláště těch, která se užívají v přeneseném významu: *тьма, пропасть, сила, туча, ливень, буря, град, лес* atd. Srov. např.: мир задыхается под лавиной научной информации; в отделе кадров – *листопад* заявлений. V autorských překladech do slovenštiny jde mnohdy o individuální, jedno z mnoha možných řešení, např. *фейерверк дебютов – vodopád debutů, фейерверк слов – slovní ohňostroj*.

Zajímavé jsou úvahy o možnostech syntaktického způsobu vyjadřování kategorie neurčitosti. Uvažuje se o propojení s členěním podle kontextu, o úloze slovosledu a větňého důrazu, ale závěr, k němuž autor dospívá (ve shodě i s jinými badateli) vyznívá tak, že „Určitost/neurčitost“ a téma-réma sa křížují, ale nie sú úplne rovnaké“ (s. 96).

Nejméně obvyklý úhel pohledu na kategorii určitosti/neurčitosti představuje poslední kapitola, věnovaná kontextově-syntaktickému způsobu jejího vyjadřování. Ta se zabývá těmi syntaktickými konstrukcemi, které nějakým způsobem „znejistí“ původce děje. Autor k nim řadí věty s neurčitým podmětem, věty se všeobecným podmětem, dvojčlenné věty s infinitivem v úloze podmětu, jednočlenné infinitivní věty a některé jiné konstrukce. V první skupině rozlišuje případy, kdy predikát je vyjádřený 3. os. pl., avšak subjekt (agens) vyjádřený implicitně je sice neurčitý, ale známý z kontextu. Od nich odlišuje deagentní věty, které podávají děj bez vztahu k činiteli, jakoby samostatný: *Просят не курить!* V těchto případech mají konstrukce někdy blízko k významu všeobecného podmětu, jak už tomu vůbec v jazyce bývá, že v konkrétních případech je někdy obtížné zařadit dané vyjádření do vykonstruovaných mluvnických schémat. Zajímavé jsou např. případy, kdy se pod neurčitou osobou ve větě s neurčitým podmětem myslí jedna konkrétní osoba, srov.: *За ширмой долго не задерживали* – oficiální překlad J. Huláka „Za plentou byl každý rychle vyřízený“, ale situace s kontextem vyjasňuje, že jde o zpovědníci a konkrétního kněze, který každého rychle odbavil.

Zajímavý (v oddílu o všeobecném podmětu) je i postřeh, že v ruštině mají zevšeobecnující charakter i věty s přísudkem vyjádřeným trpným zvratným tvarem: *Картофель сперва варится в соленной воде; В конце предложения ставится точка – kterým ve slovenštině i češtině mohou odpovídat věty s přísudkem v 1. os. pl. (ovšem rovněž i zvratný tvar slovesa v 3. os.). Mezi příklady tohoto typu se autorovi asi omylem dostala kon-*

strukce *В правом углу нишум дамы*, kde nejde o zvrtný tvar slovesa, ale jiný možný způsob vyjádření všeobecnosti podmětu.

Protože autor pojal vyjadřování kategorie určitosti/neurčitosti dosti široce, zařadil do ní i případy jednočlenných vět, ovšem s tím, že si je vědom různého pohledu lingvistů na tuto problematiku. J. Svetlík byl zásadně proti jejich zařazení do této souvislosti, ale např. ruská lingvistka N. A. Mets (*Практическая грамматика русского языка для зарубежных преподавателей – русистов*, Moskva 1985) upozornila, že sice ne všechny, ale některé případy jasně signalizují význam neurčitosti nebo všeobecnosti. Autor recenzované publikace rovněž zastává toto stanovisko a uvádí přesvědčivé příklady: *Нельзя забыть об этом; Жаль сидеть дома в такую прекрасную погоду*, kde se děj týká vlastně kohokoli a v češtině jde běžně o konstrukce se slovem „člověk“.

Celkově lze říci, že předností publikace je velké množství exemplifikačního materiálu, přehled o doposud vyjádřených názorech na zkoumanou problematiku a jejich kritické zhodnocení, ale především vlastní přístup, který je v některých případech nezvyklý, ale vždy má své opodstatnění. Jde o poctivě pojatou lingvistickou práci, která ukazuje, že i o problematice na první pohled již dostatečně zpracované lze říci nové slovo a podat ji v dosud nezdůrazňovaných souvislostech.

Zdeňka Trösterová

Dekanová, E. – Jankovičová, M. – Kiseľová, N.: Ruština v modernej komunikácii. Univerzita Konštantína Filozofa, Pedagogická fakulta, Nitra 2008, 66 s.

Začiatkom roka 2008 vydala Pedagogická fakulta UKF v Nitre s finančnou pomocou Európskej únie monografickú prácu *Ruština v modernej komunikácii*. Monografia je výsledkom práce triády popredných rusistiek – E. Dekanovej, M. Jankovičovej a N. Kiseľovej, ktoré sú autorkami viacerých štúdií, odborných článkov, recenzií publikovaných v domácich i zahraničných periodikách. Aktuálnosť monografie spočíva v reflektovaní súčasnej ruštiny v intra- a extralingválnych súvislostiach.

N. Kiseľová v kapitole *Kultúra reči* ozrejmjuje otázky jazykovej kultúry, kultúry komunikovania a kultivovania jazykových prejavov v písomnej a ústnej podobe. V úvode sa zameriava na jednotlivé formy ústnej a písomnej podoby súčasného ruského jazyka, ktoré odzrkadľujú vedomostnú úroveň národa. Konštatuje, že spisovným jazykom hovorí v Rusku vzdelanejšia časť obyvateľstva, obyvatelia so stredoškolským vzdelaním a mestskí obyvatelia používajú bežnú hovorenú reč, na vidieku dominujú rôzne nárečia. K základným štýlom a žánrom písomnej formy vyjadrovania v súčasnosti pribudli elektronické a sms správy. Jazyk tejto formy komunikácie je obohatený o rôzne symboly, značky či skratky, často prevzaté z angličtiny.

V ďalších podkapitolkách N. Kiseľová poukazuje na úlohu národných tradícií v ústnej komunikácii, na etiketu vyjadrovania sa v ústnej a písomnej forme komunikácie, na sociálnu hierarchiu komunikantov v oficiálnom, resp. pracovnom styku a pod.

V závere sa autorka venuje problematike kultivovania jazykového prejavu. Je všeobecne známe, že najväčšie problémy ústnej komunikácie v ruštine sú spojené s prízvukom. Inštruktívne v tomto smere sú najnovšie vydania ortoepických slovníkov.